

ROLA LASU W INDUSTRIALIZACJI ZIEMI LUBUSKIEJ W LATACH 1945–1969

Mariusz Jaškowiak

Uniwersytet Zielonogórski

LASY ZIEMI LUBUSKIEJ SĄ WIELKIM JEJ BOGACTWEM¹

Od niepamiętnych czasów las był naturalnym środowiskiem życia człowieka, odgrywał bowiem istotną rolę pod względem gospodarczym, ekonomicznym czy estetycznym. Funkcjonujące w zbiorowej pamięci kompleksy leśne w wielu przypadkach stanowiły symbol przeszłości, również tej odnoszącej się do leśnictwa². Ponadto z lasem powiązane były wydarzenia historyczne, które ze względu na swój charakter, kształtowały krajobraz kulturowy oraz przyrodniczy danego obszaru.

II wojna światowa pozostawiła ogromne spustoszenie w kraju. Wsie i miasta zostały popalone, zakłady przemysłowe zrujnowane, maszyny produkcyjne wywiezione, pola i lasy zaminowane i zalane wodą³. Zniszczenia wojenne w zakła-

---

1 B. KRYGOWSKI, S. ZAJCHOWSKA, *Ziemia Lubuska. Opis geograficzny i gospodarczy*, Instytut Zachodni, Poznań 1946, s. 49.

2 J. GRAD, *Las jako przestrzeń życiowa [w:] Las w kulturze polskiej*, Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej UAM, Poznań 2000, t. I, s. 17.

3 M. ECKERT, T. UMIŃSKI, *Ziemia Słubicko-Rzepińska: przewodnik turystyczno-krajoznawczy*, Lubuskie Towarzystwo Kultury, Zielona Góra 1965, s. 36–37.

Tabela 1. Zniszczenia wojenne w zakładach przemysłowych zarejestrowane w 1945 roku według gałęzi przemysłu

Table 1. War damages in industrial plants registered in 1945, by industry

Gałęzie przemysłu	Liczba zakładów		Przeciętny % zniszczenia		
	ogółem	w tym zniszczonych	budynków	gospodarki energetycznej	urządzeń technicznych
Górnictwo	476	301	41,3	48,8	51,3
Przemysł mineralny	2 296	1 802	39,1	51,7	46,6
Przemysł hutniczy i metalowy	3 355	2 420	33,3	61,4	52,1
Przemysł elektrotechniczny	290	188	34,0	64,1	58,2
Przemysł precyzyjny i optyczny	104	61	34,4	69,0	57,9
Przemysł chemiczny	819	520	36,4	56,9	50,3
Przemysł włókienniczy	1 142	553	28,6	43,0	39,1
Przemysł papierniczy	238	134	39,3	58,4	45,5
Przemysł poligraficzny	504	276	38,9	57,2	43,1
Przemysł skórzaný	330	205	37,0	60,1	50,7
Przemysł drzewny	3 667	2 604	36,2	52,1	46,6
Przemysł muzyczny i zabawkarski	30	14	34,1	74,0	62,8
Przemysł spożywczy	13 601	8 710	34,0	48,2	41,3
Przemysł odzieżowy	806	415	32,5	61,3	50,2
Przemysł budowlany	1 471	824	44,7	65,8	59,6
Elektrownie, gazownie, wodociągi	888	565	26,2	43,5	39,8
Ogółem	30 017	19 592	35,1	52,1	45,4

Źródło: *Rocznik Statystyczny przemysłu 1945–1965*. 1966. GUS PRL, Warszawa, s. XXVI.

dach przemysłowych zarejestrowane w 1945 roku lokują przemysł drzewny na jednym z czołowych miejsc pod tym względem. Z 3667 zakładów zniszczone zostały 2604, natomiast jeśli weźmiemy pod uwagę przeciętny procent zniszczenia budynków, gospodarki energetycznej i urządzeń technicznych, to odpowiednio ponad 36% odnotujemy w stratach budynków przemysłu drzewnego, 52,1% – gospodarki energetycznej, a aż 46,6% dotyczyć będzie urządzeń technicznych (tab. 1).

Środkowe Nadodrze, z uwagi na swoje dzieje, położenie geograficzne, demograficzną odrębność, było obszarem, który kształtowało wiele czynników, między innymi zmieniające się granice państw. W latach 1945–1947 nastąpiły na Ziemi Lubuskiej ogromne zmiany demograficzne, polityczne i gospodarcze. Miały one tak różnorodne cechy i źródła, że już samo ich wyliczenie i klasyfika-

cja nastęrcza znacznych kłopotów⁴. Rzecz sprowadza się bowiem nie tylko do opuszczenia tego obszaru przez ludność niemiecką, a następnie do osiedlenia w to miejsce ludności polskiej, lecz także do adaptacji i uprzemysłowienia głównych gałęzi gospodarki, które mogłyby wyznaczyć i nadać dynamikę nowym kierunkom rozwoju.

W rękach państwa znalazła się pierwszy raz w historii kraju większość kompleksów leśnych. Zaistniała możliwość skoncentrowania polityki leśnej i drzewnej Polski. Powstało Ministerstwo Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego, któremu powierzono to zadanie. W związku z tym nastąpiła zmiana w formach organizacyjnych zarządzania lasami⁵.

Ziemia Lubuska, ze względu na bogactwo środowiska naturalnego oraz wysoki poziom zalesienia wynoszący przeciętnie 30–40%⁶, stała się obiektem zainteresowania władz ludowych oraz obszarem pionierskiej pracy leśników, którzy po II wojnie światowej tworzyli w Lubuskim podwaliny polskiego leśnictwa.

Według danych z lat 1947–1948, na ponad 1 111 tys. ha powierzchni tej części ówczesnego województwa poznańskiego ponad 471 tys. ha zajmowały obszary leśne – czyli ponad 41%⁷. Wzrost terenów leśnych związany był przede wszystkim z zalesieniami nieużytków państwowych i prywatnych.

Rozległe obszary Ziemi Lubuskiej wraz z pozostawionym na nich majątkiem niemieckim trzeba było od nowa zagospodarować, aby nie dopuścić do dewastacji tegoż majątku przez ciągnące na tereny zachodnie zgraje grabieżców, rabujące pozostawione mienie. Należało jak najszybciej obsadzić nadleśnictwa i leśniczówki nowymi gospodarzami⁸.

Leśnicy w okresie II wojny światowej byli grupą zawodową, która poniosła największe straty. Polska administracja leśna na Ziemiach Zachodnich była budowana w kilku etapach. Pierwszym z nich były grupy operacyjne, które udawały się z Dolnego Śląska w celu rozpoznania terenu. Kandydat na nadleśniczego otrzymywał od dyrekcji szkic lub mapkę sytuacyjną przewidywanego nadleśnictwa, nie znając zupełnie terenu, jechał w wyznaczone miejsce, mając za zadanie wyznaczenie nadleśnictw⁹. Obowiązkiem leśnika było również

---

4 H. SZCZEGÓŁA, *Przeobrażenia ustrojowe-społeczne na Ziemi Lubuskiej w latach 1945–1947*, Uniwersytet im. A. Mickiewicza, Poznań 1971, s. 97.

5 *Leśnictwo Polskie w okresie drugiej wojny światowej*, red. T. Molenda i in., Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa 1967, s. 4.

6 S. KRÓL, *Nasza przyroda: województwa gorzowskie i zielonogórskie*, Zarząd Głównej Ligi Ochrony Przyrody, Warszawa 1990, s. 11.

7 J. MIŁOSZ, *Lasy prywatne a państwowe – nacjonalizacja lasów w PRL* [w:] D.J. Gwiazdowicz (red.), *Studia i Materiały Ośrodka Kultury Leśnej*, Ośrodek Kultury Leśnej w Gołuchowie 2012, s. 193.

8 L. BANACH, *60 lat istnienia lubuskiej administracji Leśnej* [w:] *Lasy zielonogórskie na przestrzeni wieków. Kulturowa rola lasu w dziejach*, red. T. Jaworski, M. Maciantowicz, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2009, s. 12.

9 Tamże, s. 11.

zgłoszenie się do zwierzchników władz terytorialnych, którzy kierowali go w określone miejsce pracy. Pracownik zgłaszał się do władzy powiatowej, która wyznaczała mu osadę lub budynki na nadleśnictwo i zaczynał urzędowanie, nie znając dokładnie granic organizowanej jednostki¹⁰.

W procesie uzupełniania stanowisk pracy na Ziemiach Zachodnich organizacja leśnictwa napotykała na wiele trudności. Problemy dotyczyły głównie zatrudnienia. Osoby do pracy werbowano Ministerstwo Leśnictwa spośród oddziałów wojska, które zostały zdemobilizowane¹¹. Leśnikami zostawali żołnierze i inne osoby nieznaną się na pracy w lesie lub osoby nieposiadające stosownych kwalifikacji. W artykule, jaki ukazał się w maju 1950 roku w „Gazecie Lubuskiej”, czytamy o konieczności przesuwania osób ze stanowisk robotniczych na miejsca kierownicze, m.in. w tartakach: Świątno, Klenicach, Sulechowie czy Krośnie nad Odrą¹².

Warunki pracy nowo powołanych leśników były niezwykle trudne, zarówno z punktu widzenia technicznego, jak i ekonomicznego. W okresie odbudowy i zmian metody zarządzania lasu nie tylko choroby drzew stały się poważnym problemem leśników. Sami, często na skutek ciężkiej pracy, byli bardzo schorowani. Badania przeprowadzone przez trzy przychodnie międzyzakładowe w Żarach, Gorzowie i Świebodzinie zobrazowały skalę problemu: 15% pracowników było chorych przewlekłe (25% reumatyzm, 9% żylaki, 2,4% gruźlica). Groźną przeszkodą dla nowo zatrudnionych były też pozostałości po działaniach wojennych, takie jak na przykład miny, niewypały i niewybuchy pocisków artyleryjskich¹³.

W okresie powojennym na Ziemiach Zachodnich trudno było znaleźć wykwalifikowanych pracowników, również ze względu na wolno postępujące zasiedlanie tych terenów. W innych częściach kraju okres po 1945 roku, jeśli chodzi o kształcenie leśników, charakteryzował się stabilnością. W Polsce w latach 1945–1948 edukacja pracowników leśnictwa była realizowana dzięki organizacji Sekcji Leśnej Wydziału Rolniczo-Lasowego Uniwersytetu Poznańskiego¹⁴. Na przestrzeni analizowanego okresu (1945–1969) kształcenie wyższe odbywało się niezmiennie w trzech ośrodkach: w Krakowie, Poznaniu i Warszawie.

Stan uprzemysłowienia Ziemi Lubuskiej w roku 1945 był bardzo niski w stosunku do pozostałych obszarów byłej Rzeszy Niemieckiej, dawnego niemieckiego wschodu. Ponadto ta część kraju należała do najslabiej uprzemysłowionych obszarów Ziem Odzyskanych. Przemysł tutejszy pracował do 1939 roku głównie dla potrzeb lokalnego rynku, a jego cechą charakterystyczną był niski stopień

10 Tamże.

11 L. BANACH, *60 lat istnienia...*, dz. cyt., s. 11.

12 Gazeta Lubuska, 1950, 142 z 24 maja, s. 3.

13 *Kronika leśnictwa zielonogórskiego w pięćdziesięcioleciu 1945–1995*, Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych, Zielona Góra 1995, s. 8.

14 Tamże.

koncentracji, niepełne wykorzystanie mocy produkcyjnej oraz zacofanie techniczne¹⁵. W styczniowym wydaniu „Gazety Zielonogórskiej” z 1955 roku zwrócono uwagę na problem wyspecjalizowanego sprzętu niezbędnego przy wywózce drewna z lasu: „Niedawno Zarząd Wojewódzki ZSCh w Zielonej Górze zwrócił się do wszystkich pracujących chłopów z apelem, ażeby wzięli masowy udział w wywózce tego tak potrzebnego materiału¹⁶”. Zatem jednym z głównym problemów, jaki w pierwszym dziesięcioleciu stanął przed leśnikami, był problem postępu technicznego.

Biorąc pod uwagę zatrudnienie ludności w przemyśle i rzemiośle, w Polsce najwięcej miejsc pracy oferował przemysł odzieżowy i włókienniczy, dający zatrudnienie co czwartej aktywnej zawodowo osobie (24%). 18% z ogółu zatrudnionych znalazło pracę w przemyśle materiałów budowlanych, 14,5% w przemyśle rolno-spożywczym, 13% w drzewnym, zaś 10% w przemyśle metalowym. Dane te wskazują, że najbardziej rozwinięty był przemysł oparty na miejscowej bazie surowcowej (plody rolne i leśne)¹⁷. Nie dziwi zatem, że jednym z najważniejszych zadań, przed jakim stanęła Ziemia Lubuska, czyli najbardziej zalesione obszary kraju, było podtrzymanie i rozwój przemysłu drzewnego, zwłaszcza że po zakończeniu II wojny światowej zapotrzebowanie na drewno stale wzrastało. Było ono nie tylko źródłem energii cieplnej, ale także materiałem wszechstronnie wykorzystywanym do odbudowy ojczyzny. Poza tym było ważnym surowcem dla rozwijającego się górnictwa, energetyki, przemysłu chemicznego, meblowego, itp. Lasy, szczególnie te w zachodniej części kraju, musiały sprostać wymaganiom i potrzebom powojennej Polski. Tymczasem większość tartaków i zakładów przetwórstwa drzewnego była po wojnie zrujnowana, a potrzeby w zakresie mechanicznego przerobu drewna na odbudowę zniszczonego kraju były ogromne.

Jednakże już w 1945 roku na Ziemi Lubuskiej rozpoczęły działalność pierwsze cechy rzemieślnicze. Najwcześniej powstały one we Wschowie, Międzyrzeczu, Świebodzinie, Gorzowie Wlkp., Nowej Soli i Zielonej Górze. W styczniu 1946 roku na omawianym terenie czynne były 2173 warsztaty rzemieślnicze, w których branżę drzewną reprezentowały 262 zakłady. Zatrudniały one przeciętnie od 2 do 3 pracowników najemnych. Warsztaty rzemieślnicze w latach 1946–1947, a więc do czasu uruchomienia średniego i wielkiego przemysłu, stanowiły niezwykle ważny czynnik w zakresie produkcji i zatrudnienia na Ziemi Lubuskiej¹⁸.

Do 1947 roku stawiano przed gospodarką Ziem Odzyskanych zadania natury ogólnej, polegające na stopniowym uruchamianiu i zabezpieczaniu konkretnych zakładów przemysłowych. Na III Zjeździe Przemysłowym Ziem Odzyskanych, we wrześniu 1947 roku w Szczecinie, sformułowano program aktywizacji całych

15 H. SZCZEGÓŁA, *Przeobrażenia...*, dz. cyt., s. 116.

16 Gazeta Zielonogórska, 1955, 3 z 4 stycznia, s. 4.

17 H. SZCZEGÓŁA, *Przeobrażenia...*, dz. cyt., s. 116.

18 Tamże.

ośrodków i rejonów. W oparciu o miejscowe zasoby surowcowe drewna i węgla brunatnego miał się rozwijać przemysł energetyczny, chemiczny, drzewny i papierniczy.

Powstający w okresie powojennym przemysł drzewny Lasów Państwowych obok samych lasów przejmował również zakłady przemysłowe. Do końca 1945 roku na terenie całego kraju przejęto około 2 tys. tartaków. W latach 1945–1946 uruchomiono w bezpośredniej administracji Lasów Państwowych 459 tartaków, natomiast sektor prywatny i spółdzielczy uruchomił 23 tartaki¹⁹. Największą trudność w utworzeniu zakładów stanowił brak maszyn i kwalifikowanej załogi. Trudno było liczyć na dostawę nowych maszyn i urządzeń z centralnej Polski, dlatego zaczęto szukać, a następnie sprowadzać maszyny i urządzenia z innych fabryk poniemieckich, nienadających się do rozruchu z powodu zbyt wielkich zniszczeń. Taki stan rzeczy sprawił, że wiele maszyn i urządzeń było innego typu i charakteryzowało się różną zdolnością produkcyjną.

Powojenny rozwój przemysłu papierniczego charakteryzował się budową nowych, wielkich zakładów zmieniających rozmieszczenie produkcji. Liczba wytwórni papieru, celulozy i tektury nie ulega istotnym zmianom, rośnie natomiast sukcesywnie produkcja. W latach 1950–1975 produkcja papieru w skali kraju wzrosła 3,5-krotnie, celulozy i tektury 4-krotnie. Wzrost był wynikiem odbudowy i rozbudowy starych zakładów, np. na gruzach zniszczonych obiektów w Kostrzynie wybudowano nową fabrykę celulozy i papieru. Dzięki budowie nowych zakładów nastąpiła koncentracja produkcji papieru w niewielu ośrodkach; w 6 województwach: bydgoskim, ostrołęckim, opolskim, częstochowskim, szczecińskim i gorzowskim skupiło się prawie 75% ogólnej produkcji²⁰.

W lipcu 1947 roku został uchwalony przez Sejm Ustawodawczy 3-letni Plan Odbudowy na lata 1947–1949. W powiatach powołano wówczas tzw. Obywatelskie Komitety 3-letniego Planu Odbudowy Gospodarczej Kraju, które opracowywały inwestycyjne wnioski terenowe do planu terenowego. Problemem okazał się zupełny brak doświadczenia w tego rodzaju pracy, a w warunkach Ziemi Lubuskiej dodatkowy brak wykwalifikowanej kadry urzędników i architektów. Bardzo słaba pomoc władz wojewódzkich spowodowała, że zgłoszone wnioski daleko odbiegały od potrzeb poszczególnych powiatów. Ogółem zgłoszono 203 wnioski inwestycyjne na ogólną kwotę 586 mln zł, spośród których tylko 8 dotyczyło odbudowy przemysłu, a 2 zalesienia. Skoncentrowano się przede wszystkim na budownictwie w miastach (135 wniosków) i na wsi (44 wnioski)²¹.

Inwestycje przeznaczone na odbudowę lubuskiego przemysłu nie zawsze pokrywały się z wnioskami terenowymi. Obejmowano nimi w dużej mierze tylko zakłady najmniej zniszczone, a przy tym mające wielkie znaczenie w zakresie

19 J. BRODA, *Dzieje najnowsze leśnictwa w Polsce 1918–2006*, Polskie Towarzystwo Leśne, Warszawa 2007, s. 164.

20 T. LIJEWSKI, *Uprzemysłowienie Polski 1945–1965. Przemiany strukturalne i społeczne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1978, s. 212.

21 H. SZCZEGÓŁA, *Przeobrażenia...*, dz. cyt., s. 136.

zaspokajania istotnych potrzeb społecznych i państwowych. Odbudowując przemysł poniemiecki, dostosowywano go do nowej struktury gospodarczej kraju.

W 1948 roku stopniowo wzrasta dynamika uruchamiania dalszych zakładów przemysłu drzewnego. Zmiany w głównej mierze dotyczą planowanej selekcji tartaków, polegającej na utrzymaniu jedynie takich, które znajdowały się w bezpośrednim sąsiedztwie baz surowcowych i dróg dowozu. Tartaki, których wyposażenie techniczne nie pozwalało zachować ciągłości produkcji, były likwidowane lub oddawane w dzierżawę. Z 681 czynnych wówczas tartaków, 506 pozostawało w administracji Lasów Państwowych, a 175 było wydzierżawionych²².

Na początku 1948 roku, w związku z rozpoczętym przejmowaniem upaństwowionych przedsiębiorstw drzewnych na mocy dekretu z 3 stycznia 1946 roku o upaństwowieniu podstawowych gałęzi gospodarki kraju, zaznaczył się poważny wzrost liczby zakładów przemysłu drzewnego. Przejęto wtedy przeszło 80 przedsiębiorstw przemysłu drzewnego, składającego się prawie wyłącznie z tartaków. Nastąpiła również ich dalsza redukcja, przy jednoczesnej koncentracji i wzroście produkcji. Przełom 1947 i 1948 roku był również okresem intensywnych przygotowań do reorganizacji przemysłu drzewnego Lasów Państwowych w ramach planu 6-letniego. Początkowo plan ten spotkał się z rzeczywistym entuzjazmem społecznym. Rozbudzono wiarę w postęp i uprzemysłowienie, które miały przynieść znaczny wzrost stopy życiowej. Uprzemysłowienie, będące przedsięwzięciem trudnym i ambitnym, wymagało mobilizacji całego narodu. Ponadto niezbędnym elementem było nagromadzenie dużych środków finansowych, dzięki którym można było pchnąć przemysł do przodu²³.

Podstawowym elementem strategii uprzemysłowienia po II wojnie światowej był bezwzględny prymat przemysłu surowcowego i ciężkiego. W głoszonej ideologii socjalizm i industrializacja stanowiły nierozzerwaną całość. Uzasadnieniem były założenia o charakterze politycznym i ideologicznym, które główny nacisk kładły na szybką rozbudowę przemysłu surowcowego i ciężkiego. Miał on gwarantować samowystarczalność kraju na wypadek wojny. Intensywne uprzemysłowienie miało stać się bazą do tworzenia klasy robotniczej, natomiast odpływ kapitału i siły roboczej ze wsi miał stanowić podstawę rekonstrukcji rolnictwa i leśnictwa na zasadzie kolektywnej własności. Realizacja tych celów była zawarta już w pierwszych założeniach planu strukturalnej przebudowy gospodarczej kraju w 1947 roku, a wprowadzonego w życie ustawą o 6-letnim Planie Rozwoju Gospodarczego i Budowy Podstaw Socjalizmu na lata 1950–1955, który był pierwszym etapem przebudowy ustroju²⁴.

Wśród ośmiu wielkich grup gałęzi przemysłu, takich jak przemysł paliwowo-energetyczny, metalurgiczny, elektromaszynowy, chemiczny, mineralny, drzew-

22 J. BRODA, *Dzieje najnowsze...*, dz. cyt., s. 164.

23 R. SKOBELSKI, *Propaganda planu 6-letniego na Środkowym Nadodrzu*, w: *Studia Zachodnie*, 1999, 4, s. 218.

24 I. SAGAN, *Procesy uprzemysłowienia w powojennej Polsce*, Gdańskie Towarzystwo Naukowe, Gdańsk 1995, s. 16.

Tabela 2. Pozyskanie drewna w Lasach Państwowych w latach 1949–1956

Table 2. Timber harvesting in the State Forests in 1949–1956

Wy- szcze- gólnie- nie	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956
	w tysiącach m ³							
Ogółem	12 487,0	14 530,0	14 883,6	17 753,4	19 362,8	18 182,8	19 466,8	20 327,5
Grubiz- na	11 209,0	12 975,6	13 091,8	16 063,0	16 626,8	16 059,7	17 201,9	17 989,4
Iglasta	10 363,0	11 907,4	11 811,3	14 747,7	15 155,3	14 606,5	15 587,2	16 011,0
Liścia- sta	846,0	1 068,2	1 280,5	1 315,3	1 471,5	1 453,2	1 614,7	1 978,4
Drewno użytko- we	9 240,0	10 884,0	10 540,9	13 390,6	14 558,5	14 392,0	15 911,5	16 580,5
W tym:								
Drewno tartacz- ne	5 826,0	6 720,0	6 420,9	8 010,0	8 678,6	8 857,3	9 837,0	10 384,3
Drewno łusz- czarskie	101,0	137,7	143,4	179,1	162,7	228,5	235,1	313,3
Drewno zapał- czane	37,0	39,7	45,1	50,1	57,5	62,0	58,2	63,9
Kopal- niaki	1 389,0	2 605,2	1 984,4	2 301,4	2 403,1	2 014,6	2 308,2	2 655,8
Papie- rówka	1 395,0	851,5	1 411,3	1 850,2	1 987,3	2 053,9	2 174,5	1 890,6
Drewno opałowe	1 969,0	2 091,6	2 550,9	2 672,4	2 068,3	1 667,7	1 290,4	1 408,9
Drob- nica	1 129,0	1 461,8	1 708,7	1 622,6	2 651,8	2 036,8	2 057,4	2 179,8
Karpina	149,0	92,6	83,1	67,8	84,2	86,3	207,5	158,3

Źródło: Rocznik Statystyczny 1959, GUS PRL, Warszawa, s. 222.

no-papierniczy, lekki i spożywczy, przemysł drzewny zajmował w powojennej Polsce jedno z ostatnich miejsc²⁵. Liczba zatrudnionych w przemyśle drzewnym w okresie powojennym wyprzedzała tylko przemysł metalurgiczny, natomiast wartość produkcji globalnej tylko przemysł mineralny²⁶.

25 T. LIJEWSKI, *Uprzemysłowienie...*, dz. cyt., s. 201.

26 Tamże.

Jedną z podstawowych przyczyn małej dynamiki rozwoju było ograniczone zapotrzebowanie surowcowe. Drewno, które stanowi podstawowy surowiec przemysłu drzewnego, należy do produktów o najwolniejszym tempie przyrostu, a okres rabunkowej eksploatacji lasów i nadmiernych wyrębów w latach powojennych przyczynił się do zwolnienia tempa rozwoju. Ilość oraz sortymenty drewna pozyskiwanego w Lasach Państwowych w latach 1949–1956 ilustruje tabela 2. Inną ważną przyczyną powolnego rozwoju przemysłu drzewnego – jak zauważa Teofil Lijewski²⁷ – jest fakt, że produkuje on głównie artykuły konsumpcyjne, niezaliczane do towarów pierwszej potrzeby. Takie potraktowanie przemysłu drzewnego doprowadziło w latach powojennych do braków rynkowych w postaci mebli i wyrobów papierniczych.

Jednym ze wskaźników jakości gospodarki leśnej jest wzrost zasobności drzewostanów²⁸.

Prasa lokalna na Ziemiach Zachodnich przestrzegала przed widmem kłęski, zaznaczając, że: „co roku wyrębjemy w naszych lasach 17 mln metrów sześciennych drewna, a więc o 4,5 miliona ponad ustalony limit. Te 4,5 miliona metrów sześciennych to – w opinii leśników – nie wyrąb, a zwyczajna grabież (...), której skutki dają się z roku na rok coraz bardziej we znaki i których nie jest w stanie nadrobić żaden przyrost naturalny²⁹”.

Lasy zachodnie wymagały szeregu prac hodowlanych, trzebieży oraz cięć sanitarnych, których w okresie wojennym zaniechano³⁰. W jednym z artykułów zamieszczonych na łamach „Gazety Zielonogórskiej” w roku 1966 czytamy: „W latach powojennych jednym z czołowych zadań gospodarki leśnej było zagospodarowanie zniszczonych i zdewastowanych powierzchni leśnych. Łączna powierzchnia wymagająca uproduktywnienia wynosiła prawie 240 tys. ha. na co złożyły się zniszczone w czasie działań wojennych i wypalone w okresie powojennym obszary leśne oraz 115 tys. ha zrębów bieżących³¹. W procesie zalesiania na gruntach porolnych stosowano wówczas najprostszy model, polegający na sadzeniu drzewek w wyorane bruzdy³². Ze względu na zbyt słabe rozpoznanie warunków siedliskowych i niskie koszty sadzonek, efektem zalesień w tym okresie stały się jednogatunkowe monokultury sosnowe. Obraz mechanizacji prac hodowlanych w województwie zielonogórskim na tle tych samych prac podjętych w innych województwach w roku 1967 i 1968 przedstawiono w tabeli 3, zaś dane

27 Tamże.

28 W. GROCHOWSKI, *Las. Skarbiec człowieka*, Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Leśnictwa i Drzewnictwa, Warszawa 1994, s. 125.

29 *Gazeta Zielonogórska*, 1957, 85 z 9 kwietnia, s. 6.

30 W. BEMA, *Dzieje Puszczy Zgorzelecko-Osiecznickiej*, Agat, Zgorzelec 1999, s. 79.

31 *Gazeta Zielonogórska*, 1966, 250 z 21 października, s. 3.

32 A. GORZELAK, *Zalesienie i zadrzewienie kraju*, w: E. Bernadzki (red.), *Z dziejów lasów państwowych i leśnictwa polskiego 1924–2004. Lata powojenne i współczesność*, Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa 2006, s. 104.

Tabela 3. Mechanizacja prac hodowlanych według województw w latach 1967–1968
 Table 3. Mechanization of trees cultivation and farming in 1967–1968, by province

Województwa	Przygotowanie gleby w szkółkach leśnych			Przygotowanie gleby pod odnowienia i zalesienia na powierzchniach otwartych		
	ogółem	w tym środkami mechanicznymi	w % przygotowania gleby ogółem	ogółem	w tym środkami mechanicznymi	w % przygotowania gleby ogółem
	w hektarach			w hektarach		
Polska	3307	769	23,3	93334	51037	54,7
Białostockie	168	76	45,2	4657	2453	52,7
Bydgoskie	219	38	17,4	4327	2903	67,1
Gdańskie	173	62	35,8	3911	1425	36,4
Katowickie	168	35	20,8	3136	1406	44,8
Kieleckie	169	19	11,2	3217	1382	43,0
Koszalińskie	241	89	36,9	12485	8932	71,5
Krakowskie	194	32	16,5	3479	351	10,1
Lubelskie	136	32	23,5	3031	2406	79,4
Łódzkie	124	29	23,4	1585	938	59,2
Olsztyńskie	170	18	10,6	7643	4726	61,8
Opolskie	86	20	23,3	2862	1202	42,0
Poznańskie	260	34	13,1	6564	4709	71,7
Rzeszowskie	297	26	8,8	9249	758	8,2
Szczecińskie	232	101	43,5	8041	6520	81,1
Warszawskie	148	50	33,8	2283	1757	77,0
Wrocławskie	277	62	22,4	7022	3533	50,3
Zielonogórskie	245	46	18,8	9848	5636	57,2

Źródło: *Statystyka leśnictwa 1968, 1969*, GUS PRL, Warszawa, s. 13.

dotyczące kosztów zagospodarowania lasów w poszczególnych województwach zamieszczono w tabeli 4.

Duże obszary nadgraniczne Ziemi Lubuskiej, głównie powiaty: żarski, gubiński, ślubicki, sulęciński, długo po zawierusze wojennej nie mogły być oddane pod zalesienie i uprawę, ponieważ były bardzo gęsto zaminowane. W powiecie ślubickim z tego głównie powodu jeszcze pod koniec 1947 roku było około 12 tys. ha odlogów³³.

Tymczasem po zakończeniu II wojny światowej zapotrzebowanie na drewno stale wzrastało, toteż gospodarkę leśną regionu starano się ukierunkowywać na pozyskiwanie możliwie największej ilości surowca drzewnego. Jednakowoż, jak donosiła prasa zielonogórska, starano się przestrzegać podstawowej zasady

33 H. SZCZEGÓŁA, *Przeobrażenia...*, dz. cyt., s. 138.

Tabela 4. Koszty zagospodarowania lasu według województw w latach 1967–1968
 Table 4. The costs of forest management in 1967–1968, by province

Województwa	Ogółem	Hodowla lasu	Zadrzewienia	Ochrona lasu	Ochrona przeciwpożarowa	Remonty i eksploatacja dróg leśnych	Urządzanie lasu
	W tysiącach złotych						
Polska	1522817	865155	35333	106176	55644	234993	134860
Białostockie	85200	48873	2483	8891	2625	12488	6236
Bydgoskie	77282	46772	913	8783	3834	10150	4502
Gdańskie	60045	37614	3003	3872	2753	5469	4679
Katowickie	84094	45549	1769	7425	2542	14396	3204
Kieleckie	61135	32524	3918	4246	1686	13164	3267
Koszalińskie	121174	75209	1531	7676	5088	5819	20139
Krakowskie	109477	46782	353	6845	1676	41612	7656
Lubelskie	78567	44333	7007	4089	1972	9102	9258
Łódzkie	44119	22860	1656	2629	1531	6428	6199
Olsztyńskie	102915	55246	2060	11885	3507	11430	10272
Opolskie	68464	37663	1755	5791	2338	11490	2726
Poznańskie	86346	52579	1765	6121	3980	6020	10128
Rzeszowskie	140960	84261	2355	4155	3231	26726	15030
Szczecińskie	77765	48711	283	3493	2893	12366	2532
Warszawskie	55607	29713	2591	3411	2121	8213	8191
Wrocławskie	159138	83801	1213	8540	5044	33451	13762
Zielonogórskie	110529	72665	678	8369	8823	6669	7079

Źródło: *Statystyka leśnictwa 1968, 1969*, GUS PRL, Warszawa, s. 36.

gospodarstwa leśnego – jej racjonalnego rozwoju, polegającego na pobieraniu w ciągu roku masy drzewnej w wysokości nieprzekraczającej rocznego przyrostu. Ogromne potrzeby wielu gałęzi gospodarki sprawiły jednak, że pozyskiwanie drewna niejednokrotnie było wyższe niż etat cięć. Aby zapobiec wzrastającemu deficytowi drewna, należało – jak czytamy w grudniowym numerze „Gazety Zielonogórskiej” z 1958 roku – wprowadzić politykę oszczędności „w budownictwie, kopalniach i innych resortach gospodarki. Szczególną wagę posiada tutaj rozwój produktów zastępczych oraz ich szerokie zastosowanie. Na przykład produkcją płyt wiórowych z drzewnych materiałów odpadowych³⁴”. Taki stan rzeczy sprawił, że głównym kierunkiem rozwoju uprzemysłowienia na Ziemi Lubuskiej stało się zwiększone wykorzystanie surowców odpadowych, niepeł-

34 Gazeta Zielonogórska, 1958, 291 z 6 grudnia, s. 3.

Ryc. 1. Rozbudowa przemysłu drzewno-papierniczego w latach 1945–1975

Fig. 1. Expansion of the wood and paper industry over the period 1945–1975

nowartościowych i zastępczych. Stąd największą dynamiką wzrostu odznacza się przemysł płyt drzewnych (ryc. 1), który do swoich potrzeb wykorzystuje m.in. wióry, drewno odpadowe, korę czy paździerz lniane³⁵.

Lata 1950–1955 wykazują coraz większą dynamikę produkcji różnego rodzaju płyt drzewnych i drewnopodobnych. W procesie użytkowania odpadów z drewna niepełnowartościowego, najsilniej rozwinięto produkcję płyt pilśniowych. Największy zakład na Ziemi Lubuskiej powstał w Krośnie Odrzańskim. Wymagał on dużych ilości wody, dlatego w ogromnej mierze o jego lokacji zdecydowało sąsiedztwo z największą rzeką regionu Odrą. Większość wytwórni płyt oparła się na naturalnych zasobach wodnych i leśnych oraz na możliwości wykorzystywania surowców odpadowych.

35 T. LIJEWSKI, *Uprzemysłowienie...*, dz. cyt., s. 201.

Dla powojennego rozwoju przemysłu drzewnego wielkie znaczenie miała także odbudowa, rozbudowa i adaptacja starych zakładów. Duża część zakładów w czasie wojny uległa dewastacji lub zniszczeniom. Te, które nadawały się do odbudowy lub były mniej zniszczone, przystosowywano do nowych warunków, natomiast tych najbardziej zniszczonych nie odbudowywano. Niektóre z nich były przeznaczane na nowe cele. Rozbudowa dawnych zakładów polegała na powiększeniu lub dodaniu kolejnych faz przetwórstwa, i tak np. dobudowywano parkieciarnię lub fabrykę mebli, obok celulozowni budowano papiernie, a w papierniach wydziały przetwórstwa papierniczego. Inną formą rozbudowy było zastąpienie kilku małych wytwórni jedną dużą³⁶.

Na terenie większych kompleksów leśnych budowano tartaki, fabryki płyt, opakowań i inne. Zakłady, które musiały przetwarzać surowce odpadowe, takie jak paździerze lniane i wióry, budowano obok głównych dostawców tych surowców. Z kolei fabryki płyt pilśniowych, celulozownie i papiernie, które potrzebowały dużej ilości wody, lokowano, o czym była już mowa, w pobliżu większych rzek lub jezior.

Szczególnie ważnym wydarzeniem, które wpłynęło na rozwój przemysłu drzewnego, był dekret z 17 listopada 1952 roku o utworzeniu Ministerstwa Przemysłu Drzewnego i Papierniczego koncentrującego prawie cały przemysł drzewny, znajdujący się do tej pory w różnych resortach. Nowe ministerstwo przejęło od Ministerstwa Przemysłu Lekkiego przemysły: drzewny, meblarski, zapalczany oraz przetworów papierowych i materiałów budowlanych, od Ministerstwa Przemysłu Chemicznego – przemysł papierniczy i płyt pilśniowych, a nieco później od Ministerstwa Leśnictwa – przemysł sklejkowy. Przez nowo utworzone Ministerstwo Przemysłu Drzewnego i Papierniczego wszystkie branże przemysłu zostały zorganizowane w pięciu centralnych zarządach: 1) przemysłu wyrobów drzewnych, 2) przemysłu meblarskiego, 3) przemysłu płyt i sklejek, 4) przemysłu papierniczego oraz 5) przemysłu przetworów papierowych i materiałów biurowych³⁷.

W miarę uprzemysławiania ziem polskich rósł udział przemysłu drzewnego w zagospodarowaniu rynku pracy i wytwarzaniu dochodu narodowego³⁸. Mimo, że przemysł drzewny nie należał do branż o szczególnie wysokim stopniu rozwoju, zajmował ósme miejsce w skali całego kraju. Po II wojnie światowej w lasach lubuskich zatrudnienie znajdowało tysiące osób. Tendencję do równomiernego rozmieszczania przemysłu drzewnego obserwuje się w latach 1946–1975. Udział w przyroście zatrudnienia na Ziemi Lubuskiej kształtował się w zakresie

36 T. LIJEWSKI, *Uprzemysłowienie...*, dz. cyt., s. 203.

37 J. BRODA, *Rozwój organizacyjny i ustawodawstwo dotyczące lasów państwowych i przemysłu drzewnego*, w: E. Bernadzki (red.), *Z dziejów lasów państwowych i leśnictwa polskiego 1924–2004. Lata powojenne i współczesność*, Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa 2006, s. 32.

38 M. ECKERT, *Rola lasu i przemysłu drzewnego w industrializacji ziem polskich w XIX i na początku XX wieku*, w: *Lasy zielonogórskie na przestrzeni...*, dz. cyt., s. 77.

od 3,1 do 5,9% sum ogólnopolskich³⁹. W latach 1963–1968 na Ziemi Lubuskiej został osiągnięty największy wzrost produkcji w przemyśle drzewnym. W grupie przedsiębiorstw największą dynamikę produkcji osiągnęły Gorzowskie Zakłady Przemysłu Maszynowego Leśnictwa (wzrost o 106%), Zakłady Wyrobów Papierowych w Drezdenku (wzrost o 70%), Nowosolskie Zakłady Kartoniarskie (wzrost o 57%) oraz Zielonogórskie Fabryki Mebli (wzrost o 63%). Te ostatnie zajmowały szóstą lokatę w kraju pod względem produkcji wyrobów meblarskich. Podobnie przemysł tartaczny lokował się na szóstej pozycji, wyprzedzał go jedynie przemysł tartaczny województw: wrocławskiego, poznańskiego, olsztyńskiego, krakowskiego i katowickiego⁴⁰.

Nie tylko jednak lasy państwowe i administracja leśna dawały możliwość pracy. Przemysł drzewny stał się pomostem, przez który tysiące ludzi przeszło ze wsi do miast, od rzemiosła wiejskiego lub rolnictwa do przemysłu.

Las, będący areną ciągłych zmagania sił człowieka z przyrodą, okazał się terenem niezwykle atrakcyjnym dla nowoczesnej myśli technicznej. Dążność do skonstruowania machin w jak największym stopniu wyręczających pracę człowieka, nieustanne poszukiwanie sposobu zastąpienia siły mięśni pracą mechaniczną, ciągle ulepszanie narzędzi stosowanych do najbardziej pracochłonnych robót w przemyśle drzewnym, przyniosły wielokrotny wzrost wydajności robotniczej.

Rozwój przemysłu drzewnego pozwala zobrazować rolę, jaką odegrały polskie lasy w przekształcaniu otaczającej rzeczywistości, a tym samym w rozwoju społeczno-gospodarczym w skali regionalnej i lokalnej. Wszak las od zawsze był miejscem pracy, dostarczał surowca do produkcji rzemieślniczej i przemysłowej. Bez zasobów leśnych proces uprzemysłowienia ziem polskich byłby wolniejszy, a struktura przemysłu polskiego inna. Także i dziś⁴¹.

LITERATURA

- BANACH L., 2009. *60 lat istnienia lubuskiej administracji leśnej*. W: T. Jaworski, M. Maciantowicz (red.), *Lasy zielonogórskie na przestrzeni wieków. Kulturowa rola lasu w dziejach*. Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra, s. 11, 12.
- BEMA W., 1999. *Dzieje Puszczy Zgorzelecko-Osiecznickiej*. Agat, Zgorzelec, s. 79.
- BRODA J., 2006. *Rozwój organizacyjny i ustawodawstwo dotyczące lasów państwowych i przemysłu drzewnego*. W: A. Szujewski (red.), *Z dziejów lasów państwowych i leśnictwa polskiego 1924–2004. Lata powojenne i współczesność*. Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa, s. 32.
- BRODA J., 2007. *Dzieje najnowsze leśnictwa w Polsce 1918–2006*. Polskie Towarzystwo Leśne, Warszawa, s. 164.

39 T. LIJEWSKI, *Uprzemysłowienie...*, dz. cyt., s. 204–205.

40 *Przemiany – perspektywy*, red. S. Dzieran, J. Koniusz, S. Piontek, Lubuskie Towarzystwo Kultury, Zielona Góra 1969, s. 34–48.

41 M. ECKERT, *Rola lasu...*, dz. cyt., s. 72.

- ECKERT M., 2009. *Rola lasu i przemysłu drzewnego w industrializacji ziem polskich w XIX i na początku XX wieku*. W: T. Jaworski, M. Maciantowicz (red.), *Lasy zielonogórskie na przestrzeni wieków. Kulturowa rola lasu w dziejach*. Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra, s. 72, 77.
- ECKERT M., UMIŃSKI T., 1965. *Ziemia Ślubicko-Rzepińska: przewodnik turystyczno-krajoznawczy*. Lubuskie Towarzystwo Kultury, Zielona Góra, s. 36–37.
- GORZELAK A., 2006. Zalesienie i zadrzewienie kraju. W: E. Bernadzki (red.), *Z dziejów lasów państwowych i leśnictwa polskiego 1924–2004. Lata powojenne i współczesność*. Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa, s. 104.
- GRAD J., 2000. *Las jako przestrzeń życiowa. W: Las w kulturze polskiej*. T. I. Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej UAM, Poznań, s. 17.
- GROCHOWSKI W., 1992. *Las. Skarbiec człowieka*. Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Leśnictwa i Drzewnictwa, Warszawa, s. 125.
- GRZYWACZ A., 2006. *Szkolnictwo akademickie i nauka leśna*. W: E. Bernadzki (red.), *Z dziejów lasów państwowych i leśnictwa polskiego 1924–2004. Lata powojenne i współczesność*. Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa, s. 79.
- KNIEDZIAŁOWSKA E., 1950. *Zielonogórcy robotnicy tartaczni kierownikami tartaków*. Gazeta Lubuska, 142 z 24 maja, s. 3.
- Kronika leśnictwa zielonogórskiego w pięćdziesięciolecie 1945–1995*, 1995. Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych, Zielona Góra, s. 8.
- KRÓL S., 1990. *Nasza przyroda: województwa gorzowskie i zielonogórskie*. Zarząd Głównej Ligi Ochrony Przyrody, Warszawa, s. 11.
- KRYGOWSKI B., ZAJCHOWSKA S., 1946. *Ziemia Lubuska. Opis geograficzny i gospodarczy*. Instytut Zachodni, Poznań, s. 49.
- KUSIAK M., 1966. *Węzłowe problemy gospodarki leśnej i kierunki dalszego jej rozwoju*. Gazeta Zielonogórska, 250 z 21 października, s. 3.
- Leśnictwo Polskie w okresie drugiej wojny światowej*, 1967. Red. T. Molenda i in. Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa, s. 4.
- LIJEWSKI T., 1978. *Uprzemysłowienie Polski 1945–1975. Przemiany strukturalne i przestrzenne*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, s. 201, 203–205, 212.
- MIŁOSZ J., 2012. *Lasy prywatne a państwowe – nacjonalizacja lasów w PRL*. Studia i Materiały Ośrodka Kultury Leśnej. Ośrodek Kultury Leśnej w Gołuchowie, s. 193.
- Przemiany – perspektywy*, 1969. Red. S. Dzieran, J. Koniusz, S. Piontek. Lubuskie Towarzystwo Kultury, Zielona Góra, s. 34–48.
- RAMS S., 1955. *Na leśne tematy*. Gazeta Zielonogórska, 3 z 4 stycznia, s. 4.
- RAMS S., 1955. *Włamanie do lasu*. Gazeta Zielonogórska, 291 z 6 grudnia, s. 3.
- REICHHART B., 1957. *Lasy i... widmo kłęski*. Gazeta Zielonogórska, 85 z 9 kwietnia, s. 6.
- Rocznik Statystyczny 1959, 1960*. GUS PRL, Warszawa, s. 222.
- Rocznik Statystyczny przemysłu 1945–1965*, 1966. GUS PRL, Warszawa, s. XXVI.
- SAGAN I., 1995. *Procesy uprzemysłowienia w powojennej Polsce*. Gdańskie Towarzystwo Naukowe, Gdańsk, s. 16.
- SKOBELSKI R., 1999. *Propaganda planu 6-letniego na Środkowym Nadodrzu*. Studia Zachodnie 4, s. 218.
- Statystyka leśnictwa 1968, 1969*. GUS PRL, Warszawa, s. 13, 36.

SZCZEGÓŁA H., 1971. *Przeobrażenia ustrojowo-społeczne na Ziemi Lubuskiej w latach 1945–1947*. Wyd. Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Poznań, s. 97, 116, 136, 138.

ROLA LASU W INDUSTRIALIZACJI ZIEMI LUBUSKIEJ W LATACH 1945–1969

Streszczenie

Uprzemysłowienie stało się jednym z najważniejszych zadań, z którym należało sobie poradzić w powojennej Polsce. Powstaniu nowych form życia politycznego, społecznego i gospodarczego towarzyszył rozwój lasów. W rękach państwa znalazła się pierwszy raz w historii kraju większość kompleksów leśnych. Zaistniała możliwość skoncentrowania polityki leśnej i drzewnej Polski. Na terenie większych kompleksów leśnych budowano tartaki, fabryki płyt, opakowań i inne. Dla powojennego rozwoju przemysłu drzewnego duże znaczenie miała odbudowa, rozbudowa i adaptacja starych zakładów. Głównym kierunkiem rozwoju uprzemysłowienia na Ziemi Lubuskiej w latach 1945–1969 stało się zwiększone wykorzystanie surowców odpadowych, niepełnowartościowych i zastępczych.

Słowa kluczowe: gospodarka leśna, tartak, industrializacja, przemysł, Ziemia Lubuska

THE ROLE OF FORESTRY IN INDUSTRIALIZATION OF LUBUSKIE REGION FROM 1945 TO 1969

Summary

Industrialisation has become one of the most important tasks, which post-war Poland had to cope with. The rise of new forms of political, social and economic developments was accompanied by the development of forests. For the first time in the history of Poland, country possessed most of the forest complexes. It was possible to focus on forestry and wood policy. Subsequently, sawmills, hardboard factories, wooden boxes factories and other alike emerged within the larger forest complexes. Besides, restoration, expansion and adaptation of old plants appeared significant for the post-war development of the timber industries. The increased use of waste, defective and replacement materials is believed to become the main direction of development of industrialization in Lubuskie region in years 1945–1969.

Keywords: forestry, sawmill, industrialization, industry, Lubuskie region